

2. dio

Uticaj COVID-19
na **demografska,**
ekonomska
i finansijska
kretanja
u **Crnoj Gori**

DRUŠTVO
STATISTIČARA
I DEMOGRAFA
CRNE GORE

AKCIJA^{CDT}

II DIO: INFLACIJA

Autori/ke: Dragan Koprivica i Gordana Radojević

Podgorica, jun 2022.

Umjesto rezimea:

Crna Gora u zoni galopirajuće inflacije

Istražujući uticaj pandemije COVID-19 na demografska, ekonomska i finansijska kretanja u Crnoj Gori, posebnu pažnju skrenula nam je inflacija, koja je u aprilu 2022. godine iz umjerene prešla u dvocifrenu ili galopirajuću inflaciju. Opšti rast cijena pokrenut pandemijom, dodatno je ubrzan ruskom agresijom na Ukrajinu. Prema posljednjim zvaničnim podacima, cijene u Crnoj Gori su u prosjeku više za 11,7% u maju 2022. godine u odnosu na isti mjesec prethodne godine, dok su u istom periodu u Eurozoni povećane u prosjeku za 8,1%. Prosječna godišnja inflacija u prvih pet mjeseci 2022. godine u Crnoj Gori iznosila je 9%

Da detaljnije analiziramo ovaj fenomen odlučili smo se iz dva razloga. Prvo, primjetili smo da cijene određenih proizvoda i usluga mnogo brže rastu u Crnoj Gori u odnosu na EU. Drugo, iako je inflacija u Crnoj Gori ušla u zonu galopirajuće, zvaničnih analiza, preporuka ili projekcija ovim povodom još uvijek nema. Posljednji izvještaj o kretanju/stabilnosti cijena Centralne banke Crne Gore, kao nadležne institucije za održavanje stabilnosti cijena, objavljen je za treći kvartal 2021. godine. Usvojene su izmjene i dopune Zakona o akcizama, kao i Zakon o privremenim mjerama za ograničavanje cijena proizvoda od posebnog značaja za život i zdravlje ljudi, čija primjena se očekuje u narednom periodu, dok su u toku izmjene i dopune Zakona o PDV-u i akcizama.

Koristeći zvanične podatke o kretanju potrošačkih cijena, uporedili smo kretanje cijena ključnih grupa proizvoda i usluga u

Crnoj Gori sa istim u EU. Dekompozicijom ukupnog pokazatelja rasta cijena koji je u maju 2022. godine iznosio 11,7%, utvrdili smo da su građani Crne Gore pod većim udarom inflatornih šokova u odnosu na građane EU, kada su u pitanju hrana, piće, usluge prevoza i farmaceutski proizvodi, što zajedno čini 50% potrošnje prosječnog domaćinstva u Crnoj Gori.

Rezultati našeg istraživanja ukazuju da inflacija u Crnoj Gori nije rezultat samo globalnih faktora povezanih sa pandemijom i ruskom invazijom u Ukrajini, već i drugih, prije svega unutrašnjih faktora. Najvažniji interni faktori inflacije jesu smanjenje BDP-a sektora poljoprivrede od 6,2% u 2021. godini, rast agregatne tražnje izazvan početkom primjene poreske reforme „Evropa sad“, rast cijena domaćih proizvođača prehrambenih proizvoda, kao i rast inflatornih očekivanja.

Istraživanje je bazirano na zvaničnim podacima o kretanju cijena Uprave za statistiku Crne Gore i Eurostata, sa preračunom indeksa cijena na 2019. godinu u cilju kvantifikovanja rasta cijena u periodu pandemije. Ono je pripremljeno kroz saradnju Centra za demokratsku tranziciju (CDT) i Društva statističara i demografa Crne Gore (DSD) u okviru projekta “Akcija”. “Akcija” ima za cilj uključivanje pojedinki i pojedinaca, udruženja i NVO-a sa visokim stručnim referencama u dijalog o svim važnim problemima koje opterećuju naše društvo. Na ovaj način stvaramo svojevrstnu bazu znanja o različitim segmentima funkcionisanja države, koju ćemo ponuditi državnim organima kao podršku za stvaranje boljeg i pravednijeg društva.

Crna Gora se od sredine 2021. godine, suočava sa kontinuiranim, a od kraja 2021. godine i sa značajnim rastom cijena. U maju 2022. godine cijene su kod nas u prosjeku više za 11,7% u odnosu na isti mjesec prethodne godine, što je i najveća stopa inflacije u posljednjih dvadeset godina. Za to vrijeme, inflacija u Eurozoni u maju 2022. godine iznosila je 8,1%.

Pandemija COVID 19 je na dvojak način uticala na kretanje cijena u EU, ali i u Crnoj Gori. Prvi period pandemije, odnosno period „velikog zaključavanja“ praćen je padom cijena odnosno deflacijom, zbog pada tražnje usljed nemogućnosti potrošnje određenih proizvoda i usluga. Na kraju 2020. godine, cijene u Crnoj Gori su u prosjeku bile niže za 0,9%, a u Eurozoni za 0,3%.

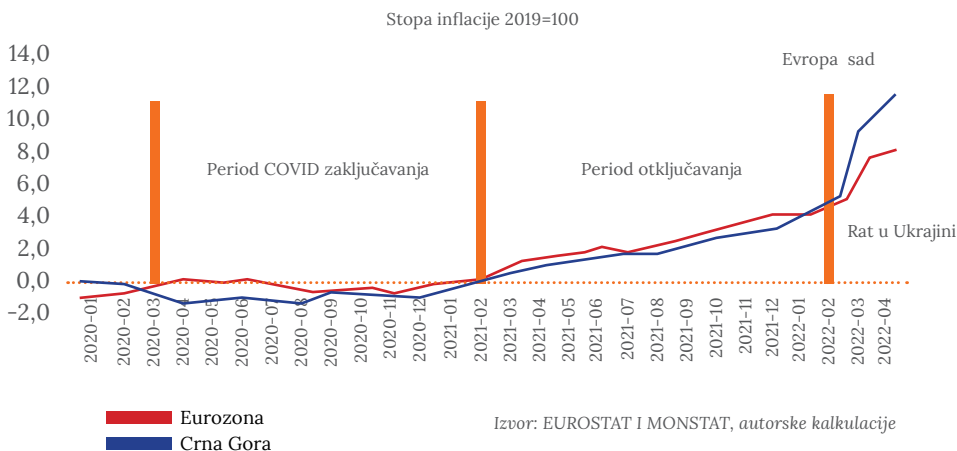
Kada su se mjere za suzbijanje pandemije počele ublažavati, povećana potrošnja nadmašila je mogući nivo proizvodnje koja je bila opterećena poremećajima u globalnim lancima snabdijevanja i povećanjem troškova, što se odrazilo na rast cijena tokom 2021. godine. U odnosu na 2019. godinu, cijene u Crnoj Gori bile su u prosjeku više za 3,7% na kraju 2021. godine, dok je ovaj broj u Eurozoni iznosio 4,7%. Izgledalo je da će ekonomski oporavak i kraj pandemije postepeno stabilizovati cijene već do kraja od 2022. godine.

Međutim, pored faktora povezanih sa pandemijom, rat u Ukrajini je od februara 2022. godine otvorio nove poremećaje u globalnim lancima snabdijevanja, zbog čega je pokrenuta inflatorna spirala preko novog povećanja cijena energenata i hrane. Inflacija troškova i povećana inflatorna očekivanja koja zavise od očekivanja trajanja rata, dodatno su izvršili pritisak na cjenovne promjene roba za široku potrošnju. Talas inflacije kroz povećanje uvoznih

cijena nije zaobišao ni Crnu Goru, zbog čega se od strane kreatora politika naziva uvezenim i najčešće objašnjava isključivo eksternim faktorima pred kojima je nacionalna politika nemoćna.

Ipak, detaljnijom analizom kretanja inflacije u Crnoj Gori kroz dekompoziciju ukupne mjere opšteg rasta cijena od 11,7% koliko je iznosila u maju 2022. godine, dolazimo do drugačijeg zaključka. Cijene kod nas u prosjeku rastu brže u odnosu na Eurozonu već od kraja 2021. godine, što nije posljedica samo globalnih faktora povezanih sa pandemijom i ratom u Ukrajini, već i drugih, prije svega unutrašnjih faktora.

Ukupna inflacija u Crnoj Gori 3,6 p.p je veća u poređenju sa inflacijom u Eurozoni u maju 2022. godine, dok su razlike mnogo značajnije kada su u pitanju osnovne životne namirnice.

U cilju sagledavanja nivoa i strukture inflacije u Crnoj Gori iz referentne perspektive, neophodno je bilo detaljnije se uporediti sa inflacijom u Eurozoni, budući da Crna Gora koristi euro kao zvaničnu valutu. Istorijski podaci od uvođenja eura kao zvanične valute, pokazuju da inflacija u Crnoj Gori uvijek konvergirala onoj u Eurozoni, osim u periodima kada su u Crnoj Gori sprovođenje

strukturne reforme, mijenjana poreska politika, politika akciza ili promjena administrativno regulisanih cijena, kada smo imali veći nivo cijena od EU. Posljednji put nivo inflacije u Crnoj Gori bio je značajnije iznad prosječne u Eurozoni 2018. godine, zbog povećanja opšte stope PDV-a sa 19% na 21%, kada prosječna godišnja stopa inflacije u Crnoj Gori iznosila 2,6%, a u Eurozoni 1,7%.

Analizirajući inflatorna kretanja u ovom periodu, možemo doći do sljedećih zaključaka:

Cijene u Crnoj Gori rastu mnogo brže u odnosu na EU, naročito cijene osnovnih životnih namirnica, usluge prevoza i farmaceutskih proizvoda, koji čine 50% potrošnje prosječnog domaćinstva.

U odnosu na nivo prije pandemije iz 2019. godine, cijene hrane u Crnoj Gori povećane su u prosjeku za 25,3% u aprilu 2022. godine. Ovo je značajno veći rast od onog u Eurozoni, u kojoj su cijene hrane u prosjeku povećane za 10,4% u istom periodu.

Cijene bezalkoholnog pića u Crnoj Gori povećane su za 12%, što je iznad inflacije u Eurozoni koja je iznosila 7,7% u aprilu 2022. godine u odnosu na kraj 2019. godine.

Cijene hljeba i žitarica povećane su za 38,4% u odnosu na period prije pandemije, što je četiri puta više u odnosu na rast cijene hljeba i žitarica u Eurozoni koji je su rasle 9,3% u aprilu 2022. godine.

Takođe, značajna razlika primjetna je i kod grupe proizvoda šećer, džem i konditorski proizvodi čija je cijena u prosjeku bila viša za 18,5%, što je gotovo pet puta više u odnosu na rast cijena iste grupe proizvoda u Eurozoni od 3,9%.

Značajno iznad prosjeka inflacije Eurozone, povećane su u Crnoj Gori i cijene povrća za 36,8%, voća za 19,1%, mlijeka i mliječnih proizvoda za 20,8% i ulja i masti za 69,0%.

Pored rasta cijena hrane, građani/ke Crne Gore suočavaju se i sa rastom cijena usluga prevoza koje čine 11,7% potrošnje prosječnog domaćinstva.

Imajući u vidu povećanje cijena goriva koja je uvećana za 33,5% u Crnoj Gori i 31,0% u Eurozoni u aprilu 2022. godinu u odnosu na 2019. godinu, realno je bilo i povećanje usluge prevoza. Međutim, značajnije razlike u cjenovnim promjenama prisutne su u Crnoj Gori kada je u pitanju prevoz putnika drumskim saobraćajem čija je cijena uvećana za 11,6%, a u Eurozoni za 6,5%.

Cijene prevoza vazdušnim saobraćajem povećane su približno istom nivou kao i Eurozoni odnosno 15%.

Cijene farmaceutskih proizvoda u Crnoj Gori takođe brže rastu od cijena u Eurozoni.

Cijene farmaceutskih proizvoda su, u prosjeku, povećane za 5,8% u aprilu 2022. godine u odnosu na 2019. godinu, dok je inflacija iste grupe proizvoda bila niža u Eurozoni i iznosila je 1,7%. Iako je relativna važnost farmaceutskih proizvoda u obračunu inflacije 2,5%, ipak potrošnja ovih proizvoda značajno je porasla u pandemiji zbog čega rast cijena ima i veći značaj na smanjenje ukupne kupovne moći domaćinstva.

Po prvi put nakon 2008. godine primjetan je značajniji rast cijena proizvođača industrijskih proizvoda u Crnoj Gori u prosjeku od 6,0% u prvom kvartalu 2022.godine.

Domaći proizvođači industrijskih proizvoda u 2022. godini suočavaju se sa povećanjem troškova proizvodnje, zbog rasta cijena sirovina i osnovnih sredstava, kao i minimalne cijene rada. Naime, cijene sirovina u Crnoj Gori u prosjeku su više za 14,5%, cijene osnovnih sredstva ili kapitalnih proizvoda viša je u prosjeku za 4,4% u odnosu na isti kvartal 2021. godine, dok je minimalna cijena rada povećana za 70%. Ovaj rast cijena posebno se odrazio na domaće proizvođače prehrambenih proizvoda, zbog čega su njihovi troškovi proizvodnje, odnosno proizvođačka cijena prehrambenih proizvoda povećana za 20,2%.

Nepromijenjena cijena električne energije u Crnoj Gori, za razliku od Eurozone u kojoj je ona u aprilu 2022. godine bila viša za 37,8% u odnosu na 2019. godinu, zaustavila je još veći opšti rast cijena u Crnoj Gori.

U slučaju da je cijena električna energija u Crnoj Gori uvećana za 37,8% kao u Eurozoni, tada bi ukupna stopa inflacija bila značajno iznad današnje, zbog inflatorne spirale koja bi bila pokrenuta preko povećanja potrošačkih i proizvođačkih cijena. Upravo zbog toga, odluka da se cijene električne energije ne mijenjaju značajno je usporila inflaciju.

Međutim, rast uvoznih cijena električne energije u Crnoj Gori od 34% u prvom kvartalu 2022. godine, kao i pad proizvodnje električne energije od 33,4% u prvom kvartalu 2022. godine u odnosu na isti period prethodne godine, može dovesti do značajnijeg povećanja cijena električne energije početkom 2023. godine.

Polazeći od činjenice, da je Crnoj Gori u aprilu 2022. godine u odnosu na kraj 2021. godine, zabilježena dvocifrena inflacija grupe proizvoda hrana i piće od 15,1% i usluga prevoza od 18,1%, dok je u Eurozoni za isti period iznosila 5,5% odnosno 7,0%, govori o urgentnoj potrebi sagledavanja unutrašnjih faktora koji utiču na brži rast cijena u Crnoj Gori u odnosu na EU.

Još uvijek je rano, precizno govoriti o razlozima za ovakva inflatorna kretanja u Crnoj Gori. Za sada analiziramo moguće, odnosno potencijalne faktore kreiranja dodatnog rasta cijena u Crnoj Gori, tj. potencijalne razloge za ovoliku “internu” inflaciju. Preliminarno, razlozi za ovakvo kretanje cijena mogu biti:

Rast troškova proizvodnje domaćih proizvođača industrijskih proizvoda, koji se ogleda kroz rast proizvođačkih cijena u prosjeku od 6% u prvom kvartalu 2022. godine, što je i najveći rast cijena od 2008. godine. Ovaj rast je izazvan zbog rasta cijene inputa odnosno sirovina za dalju proizvodnju, koje su prosjeku povećane za 14,5% u istom periodu. Međutim, brži rast cijena proizvođača prehrambenih proizvoda od 20% u odnosu na opšti rast proizvođačkih cijena od 6,0% i uvoznih cijena prehrambenih proizvoda od 15%, ukazuje da su proizvođači prehrambenih proizvoda u Crnoj Gori suočeni i sa dodatnim troškovima, među kojima može biti i trošak radne snage zbog povećanja minimalne zarade sa 250 na 450 eura.

Smanjenje poljoprivredne proizvodnje od 2021. godini, dovelo je do toga da realna stopa rasta BDP-a sektora poljoprivrede bude -6,2% i to u godini snažnog ekonomskog oporavka kada je BDP zabilježio realni rast od 12,4%. Očigledno da je kašnjenje u usvajanju i realizaciji Agrobudžeta za 2021. godinu imalo značajno negativne posljedice po sektor poljoprivrede, smanjenje proizvodnje i veći rast cijena hrane u Crnoj Gori u poređenju sa EU. Ova argumentacija postaje još jasnija kada se zna da je sektor poljoprivrede u 2020. godini, za razliku od ostalih sektora, zabilježio pozitivnu realnu stopu rasta BDP-a od 1,1% kada je opšti pad ekonomke aktivnosti mjeren realnom stopom rasta BDP-a iznosi -15,3%¹.

Rast agregatne tražnje izazvan početkom primjene poreske reforme „Evropa sad“ kojom je prosječna zarada od 537 eura iz decembra 2021. godine povećana na 707 eura u aprilu 2022. go-

dine ili nominalno za 30%. Uporedo sa povećanjem prosječne zarade, povećana je i kreditna aktivnost u prva četiri mjeseca 2022. godine, kada su prema podacima CBCG krediti povećani za 43,1% u odnosu na uporedni period. Nažalost, ovaj rast tražnje došao u periodu opšte ekonomske neizvjesnosti i već prisutne rastuće inflacije u Crnoj Gori, zbog čega nije stimulatивно uticao na povećanje domaće proizvodnje, već se odrazio na rast uvoza i dalji rast cijena. U prvom kvartalu 2022. godine, otkup i prodaja poljoprivrednih proizvoda smanjen je za 7,6%, obim industrijske proizvodnje manji je za 15,2%, a vrijednost izvršenih građevinskih radova za -5,2%. Ipak, za razliku od primarne proizvodnje koja bilježi značajan pad u prvom kvartalu 2022. godine, promet uslužnih djelatnosti povećan je za 41,1%², što je rezultiralo realnom stopom rasta BDP-a od 7,2% u prvom kvartalu 2022. godine.

Rast inflatornih očekivanja, poreske reforme „Evropa sad“, i zbog neizvjesnog završetka rata u Ukrajini, vjerovatno su iskoristili trgovinski lanci u Crnoj Gori i dodatno povećali cijene, kako bi zaštitili profitne marže od budućih poremećaja bilo na strani ponude ili tražnje. Očigledno da iskustvo sa hiperinflacijom još uvijek ima značajan uticaj na formiranje inflatornih očekivanja u Crnoj Gori, kao i na formiranje zaliha koje vode nestašicama, a time i do novog rasta cijena.

Nefunkcionalan odnos izvršne i zakonodavne vlasti do izbora 43. Vlade Crne Gore, doveo je do značajnog kašnjenja usvajanja Zakona o privremenim mjerama za ograničenje cijena proizvoda od posebnog značaja za život i zdravlje ljudi, kao i ostale zakonske regulative u cilju ograničavanja rasta cijena, a time i do bržeg rasta cijena određenih proizvoda u usluga u Crnoj Gori u odnosu na EU.

1 Uprava za statistiku/kvartalni nacionalni računi/podaci
2 Uprava za statistiku/kratkoročni indikatori

Šta je moguće uraditi u ovom trenutku?

U uslovima globalnog povećanja cijena, teško da se izolovanim nacionalnim politikama može obuzdati inflacija, jer globalni problem traži sinhronizovane globalne mjere.

U tom pravcu Evropska centralna banka najavila je povećanje referentne kamatne stope u julu 2022. godine, kako bi smanjila količinu novca u opticaju, a time i pritisak na cijene. Međutim, troškovi suzbijanja inflacije na ovaj način biće veliki, posebno za manje razvijene ekonomije koje se još uvijek nijesu oporavile od pandemije i čiji ekonomski razvoj zavisi od priliva inostranog kapitala. Povećanje referentne kamatne stope za posljedicu će imati skuplje finansiranje javne potrošnje, smanjenje javnih izdataka, kao i smanjenje javnih i privatnih investicija, što usporava ekonomski razvoj i vodi recesiji.

Ipak, polazeći od činjenice da cijene u Crnoj Gori brže rastu od prosjeka EU, čini se važnim donošenje nacionalnog paketa mjera za ublažavanje rasta cijena. Taj paket mjera, pored postojećeg administrativnog ograničenja cijena osnovnih životnih namirnica koji za posljedicu može imati nestašice određenih proizvoda, treba proširiti i drugim mjerama.

Smatramo da je neophodno, u hitnom roku, formirati svojevrsnu kriznu grupu u kojoj bi se, pored Vlade našli i predstavnici Centralne banke Crne Gore i koja bi na redovnoj bazi razmatrala pojavu inflacije i predlagala mjere poljoprivredne, socijalne, fiskalne, ekonomske i drugih važnih politika koje bi bile usmjerena na zaustavljanje inflacije. Ovaj proces je potrebno raditi uz stalnu koordinaciju sa Skupštinom Crne Gore jer bi mnoge od ovih mjera zahtijevale i brze zakonodavne intervencije.

Ovdje je, takođe, jako važno da donosioci odluka imaju tačne ali i blagovremene podatke. Zabrinjava činjenica da posljednji javno dostupan izvještaj ili analiza koja se odnosi na ovu temu obrađuje podatke trećeg kvartala 2021. godine. Ako donosioci odluka barataju samo sa ovom analizom o kretanju cijena, onda oni zvanično nemaju upozorenje o ulasku u zonu galopirajuće inflacije i rastućim inflatornim očekivanjima koja se dešavaju već šest mjeseci nakon perioda na koji se izvještaj odnosi.

Inflatorna očekivanja stanovništva i privrede značajno utiču na buduće kretanje cijena, pa se čini važnim periodično zvanično informisanje javnosti o inflaciji ne samo kao globalnom, već i nacionalnom problemu.

Ukoliko sve institucije koje imaju svoju ulogu i nadležnost u ovoj oblasti ne pokažu mnogo značajniji stepen aktivnosti, odlučnog djelovanja i koordinacije vjerujemo da nas čeka još jedan, intenzivan ciklus inflacije u Crnoj Gori.

Polazeći od toga da Crna Gora koristi euro kao zvaničnu valutu od 2002. godine, inflacija u Eurozoni čini se najpouzdanijim mjerilom za sagledavanje kretanje cijena proizvoda koji se razmjenjuju na međunarodnom tržištu. Stoga, u cilju utvrđivanje stepena konvergencije kretanja cijena u Crnoj Gori i Eurozoni, korišćen je koncept relativnog indeksa cijena, koji je dobijen kao odnos indeksa cijena određene grupe proizvoda i usluga u Crnoj Gori u odnosu na indeks iste grupe u Eurozoni.

$$RP^i = \frac{M P^i_t}{EZ P^i_t}$$

gdje su P bazni indeksi cijena određene kategorija proizvoda „i“ u Crnoj Gori i Eurozoni, preračunati na zajedničku bazu iz decembra 2019. godine.

Ako relativni indeks cijena raste, to znači da cijene posmatranih kategorije proizvoda i usluga rastu brže od Eurozone, odnosno da roba iz ove kategorije postaje relativno skuplja. S druge strane, ako indeks relativnih cijena za određenu robu opada, to ukazuje da je promjena cijene posmatrane kategorije proizvoda i usluga manja od inflacije u Eurozoni, što znači da je posmatrana grupa relativno jeftinija. Konačno, stabilna vrijednost indeksa ukazuje da je relativna cijena nepromijenjena u odnosu na Eurozonu.

Za proračun relativnog indeksa cijena korišćeni su zvanični podaci EUROSTAT-a i MONSTAT-a o kretanju indeksa potrošačkih cijena u odnosu na 2015. godinu, dok je preračun indeksa izvršen u odnosu na decembar 2019. godine kao bazu sagledavanja uticaja pandemije COVID-19. Takođe, indeksi potrošačkih cijena u 2022. godini preračunati su i u odnosu na decembar 2021. godine kako bi se jasnije sagledao uticaj rata u Ukrajini na kretanje cijena od februara 2022. godine.